

Den danske Handels Genrejsning 1814–1857.*)

Af Jens Vibæk.

I svære Tider vækkes vor Interesse for Historie. Vi stiller uvilkaarligt det Spørgsmaal: »Hvorfor er det gaaet os saaledes?« Og da det Svar, vi faar, ofte vil være lidet opmuntrende, hænder det derfor ogsaa, at vi vender os til vor Fortid af en anden Grund: Vi søger Historiens Trost. Vi vender vort Blik til svundne Tider, der var svære som vor egen, og vi følger vort Folks Vej ud af Vanskelighederne og ser det atter rejse sig; og naar vi saa har set, hvorledes vore Forfædres ukuelige Livsvilje Gang paa Gang har rejst vort Folk fra Faldet, saa hænder det, at vi fatter Haab igen. Hermed har vi selvfølgelig ikke fort noget videnskabeligt Bevis for, at vort Folk ikke kan gaa under, men vi har rustet os til Kampen, vi har styrket vor Livsvilje, og uden den er Kampen paa Forhaand tabt.

Den Periode, som vi vil prøve paa at tegne et hastigt Rids af, begynder under Vilkaar, som næppe kan tænkes værre. Erindringen om de nationale Tab, Norge og Flaaden, fremkalder hos alle Danske den samme Følelse af Afmagt og Fornedrelse; og analyserer vi de erhvervsmæssige Tab, er Billedet lige saa mørkt, og endnu mørkere virker det paa Baggrund af den glimrende Handelsperiode, der brat endte i 1807. Det, der var sket, var intet mindre end et Sammenbrud af vor økonomiske Struktur. Den foregaaende Tids vigtigste Erhverv, den store oversøiske Handel og Fragtfart, var brudt fuldstændigt sammen ved Handelsflaadens Opbringelse, og man savnede Midler til at begynde igen. Vi maatte derfor tage vor Tilflugt til Landbruget, som for havde ligget i andet Plan. Ogsaa her glippede Haabet. Paa vort fordum vigtigste Marked, Norge, hvor vi havde haft en Særstilling, maatte vi tage Konkurrencen op med hele Europa. Vort næststørste Marked, England, lukkede i 1815 faktisk af for Korntil-

*) Forelesning holdt paa Handelshøjskolen i Foraaret 1941.

Den danske Handels Genrejsning 1814–1857.*)

Af Jens Vibæk.

I svære Tider vækkes vor Interesse for Historie. Vi stiller uvilkaarligt det Spørgsmaal: »Hvorfor er det gaaet os saaledes?« Og da det Svar, vi faar, ofte vil være lidet opmuntrende, hænder det derfor ogsaa, at vi vender os til vor Fortid af en anden Grund: Vi søger Historiens Trost. Vi vender vort Blik til svundne Tider, der var svære som vor egen, og vi følger vort Folks Vej ud af Vanskelighederne og ser det atter rejse sig; og naar vi saa har set, hvorledes vore Forfædres ukuelige Livsvilje Gang paa Gang har rejst vort Folk fra Faldet, saa hænder det, at vi fatter Haab igen. Hermed har vi selvfølgelig ikke fort noget videnskabeligt Bevis for, at vort Folk ikke kan gaa under, men vi har rustet os til Kampen, vi har styrket vor Livsvilje, og uden den er Kampen paa Forhaand tabt.

Den Periode, som vi vil prøve paa at tegne et hastigt Rids af, begynder under Vilkaar, som næppe kan tænkes værre. Erindringen om de nationale Tab, Norge og Flaaden, fremkalder hos alle Danske den samme Følelse af Afmagt og Fornedrelse; og analyserer vi de erhvervsmæssige Tab, er Billedet lige saa mørkt, og endnu mørkere virker det paa Baggrund af den glimrende Handelsperiode, der brat endte i 1807. Det, der var sket, var intet mindre end et Sammenbrud af vor økonomiske Struktur. Den foregaaende Tids vigtigste Erhverv, den store oversøiske Handel og Fragtfart, var brudt fuldstændigt sammen ved Handelsflaadens Opbringelse, og man savnede Midler til at begynde igen. Vi maatte derfor tage vor Tilflugt til Landbruget, som for havde ligget i andet Plan. Ogsaa her glippede Haabet. Paa vort fordum vigtigste Marked, Norge, hvor vi havde haft en Særstilling, maatte vi tage Konkurrencen op med hele Europa. Vort næststørste Marked, England, lukkede i 1815 faktisk af for Korntil-

*) Forelesning holdt paa Handelshøjskolen i Foraaret 1941.

førsel for at støtte de hjemlige Producenter, der i Krigsaarene havde udvidet deres Produktion. Saaledes berøvet sine Hovedmarkeder rammes Landbruget af en 10-aarig Krise fra 1818—28. For blot at antyde Omfanget af Krisen kan nævnes, at Ejendomspriserne faldt indtil 90 %. Føjes saa hertil, at Industrien efter Krigen, da Toldloven af 1797 endelig traadte helt i Funktion, fuldstændigt blev prisgivet den engelske Konkurrence, har vi Hovedtrækkene af de centrale Erhvervs Stilling. Men hermed en Ulykkernes Række ikke udtømt. Statsbankerotten bragte Landet ud i yderst forvirrede Forhold og havde først og fremmest Kredittens totale Sammenbrud til Følge.

Nu gaar det jo ofte saaledes, at Aarene lige efter en Krig ikke er de værste at komme igennem. Alle tror, at Forholdene hurtigt vil trække sig i Lave og blive, som de var før. Og da Konjunkturerne i Regelen holder sig høje et Stykke Tid, ser man heri Beviset for, at ens Antagelse er rigtig. Saaledes gik det ogsaa dengang. Da Reaktionen saa satte ind for fuld Kraft omkring 1820, brød det hele sammen. Ingen havde fattet, at Verden var bleven en anden, og at Landets økonomiske Struktur derfor ogsaa maatte blive en anden. I 1820 krakkede alle de store Huse fra den glimrende Handels Tid. Paa Konkurslisten figurerede Navnene paa de Huse, der af alle havde været ansete for uforgængelige. De havde i Aarene efter 1814 søgt at genoplive det gamle uden at forstaa det ny. Det betalte de nu med deres Eksistens. Det er overhovedet karakteristisk, at intet af de gamle Huse formaaede at overleve Tiden. Det nye skabtes af en helt ny Generation uden Fordomme, der bundede i den gamle Tid.

Derfor er det Tyverne, der bliver den værste Tid at komme igennem, inden man har erkendt det ny.

Da Orla Lehmann i sine sidste Leveaar sad som Amtmand i Vejle i Slutningen af 1860erne, skrev han nogle Erindringer om sin Ungdoms Dage i Frederik den Sjettes København fra Tiden lige omkring 1830. Denne Skildring er temmelig forstemmende ved det Ravnekrogsbillede, der gives af en By, hvis Erhvervsliv er lammet, og hvis Borgeres Initiativ er borte. Med Forkærlighed dvæler Lehmann ved den foragtelige Smaalighedens Aand, der i lige Grad karakteriserer Konge og Borgere. Denne Skildring har været en udtømmelig Guldgrube for senere Historikere, der har villet samle Træk til at vise, hvor ussel Tilstanden var i Tiden før Folkestyrets Sejr. Ogsaa til Skildringer af Københavns ødelagte Handel har den været anvendt, og det maa siges, at heller ikke her lader den noget tilbage at ønske med Hensyn til drastiske Billeder af Nutids Elendighed paa Baggrund af Fortids Storhed. Om Børsen hedder det saaledes, »at den frembød

det triste Skue af store Prætentioner, som uden selv at kunne glemme Fortiden, ikke længer kunde blænde andre«. Storhandelen er reduceret til at forsyne Byen og det nærmeste Opland og arbejder med en ødelæggende Hamburgerkredit. Man lever i det hele taget af Vekselrytteri, hvorved som det hedder »de, som holdt sig i Saddelen, naturligvis maatte betale for de mange, som blev Græsryttere«. Den eneste Forskel paa Købmændene nu og de gamle hanseatiske Pebersvende er den, at de første maa gifte sig saa meget de har Lyst, ellers er de i enhver Henseende afhængige af Hamborg. Paa Baggrund af Skildringen af den øde Havn og de tomme Pakhuse fra den store Tid raillerer Lehmann over, at København i Geografibøgerne kaldes en »Sø-, Handels- og Stabelstad«. Pæreskuderne og en enkelt Finlapper, der lossers Træ, er alt det Liv, der rører sig i den Havn, der for 25 Aar siden var den livligste i Nordeuropa. En sjælden Gang ses en Vestindiefarer, men Asiatisk Kompagni — en Gang Landets største Foretagende — ligger paa sit yderste. Alt i alt er det, som man vil forstaa, et yderst nedslaaende Billede, der tegnes af vor Hovedstad omkring 1830 i Lehmanns, som han selv kalder det, Pennetegning af Byen.

Med denne mørkladne Pennetegning i Tankerne virker det ejendommeligt at læse følgende, der omhandler den samme Periode, men er skrevet i Samtiden.

»Det er ideligen og ideligen gentaget, at Klager over Tider og Forhold have fundet Sted i alle Tidsaldre. Uden al Grund have de vel aldrig været, overdrevne derimod næsten altid. Den Deel af Statsborgerne, som ved forandrede Forhold og ved en ny Retning i Begivenhedernes Gang er gaaet til Grunde, antager og søger at udbrede den Mening, at de Uheld, som rammede dem, ere almindelige over hele Landet, og at intet Haab om Redning er tilbage. I den Overbeviisning, at det er enhver god Borgers Pligt at udrydde slige Fordomme, tog jeg Pennen, heelt vel forudseende, at ensidige Anskuelser fra flere Egne af Landet vilde hæve Stemmer imod mig«.

Disse besindige og almengyldige Ord er skrevet lige i Begyndelsen af 1830'erne af Danmarks første egentlige Handelshistoriker M. L. Nathanson. Det er Optakten til den Polemik, som Forfatteren ganske rigtigt havde forudset. Anledningen var følgende: I 1832 havde Nathanson udsendt første Bind af et omfangsrigt Skrift med den omfangsrige Titel: Danmarks Handel, Skibsfart, Penge- og Finansvæsen fra 1730—1830, altsaa sluttende i et Aar, hvor man den Dag i Dag saavel som i Samtiden mente, at Elendigheden fra 1814 endnu rugede tungt over Landet. Dette Tidspunkt havde Nathanson valgt til

at søge at dokumentere, at Danmarks økonomiske Stilling i Virkeligheden var god og oven i Købet i stærk Udvikling. Han gør det i en efter Tidens Skik ret patetisk Afslutning paa første Bind af det nævnte Værk, hvor han først konstaterer en Række Fakta saaledes: Naar vi have seet, at Kornudførselen siden 1790erne er steget saa og saa meget, naar vi have seet, at Smørtilvirkningen er gaaet i den Grad frem, at o. s. v.; i denne Form fortsættes over samtlige 4 Sider en triumferende Opregning af Kendsgerninger, der skal vise Fremgangen, for at slutte saaledes: »Da spørge vi: Er Landets Velstand ødelagt? Har den aftaget eller tiltaget? Have vi Aarsag til at see med Bekymring paa Fremtiden?«

Det er klart, at dette optimistiske Syn forbavsede og harmede et Samfund som det københavnske, hvor alle følte det økonomiske Tryk haardt og dagligt. Mange tog heftigt til Genmæle mod disse Betragtninger lige fra Professoren i Nationaløkonomi, David, og ned til rene Smædeskrivere, der ved alskens tarvelige Vittigheder søgte at latterliggøre Forfatteren og at paadutte ham allehaande uædle Forfattermotiver. Mange fandt hans Udtalelser ligefrem upassende og nærgaaende, idet man frygtede for, at Regeringen ved at stifte Bekendtskab med Bogen skulde faa den farlige Opfattelse, at Folkets økonomiske Stilling var forbedret, og at det derfor eventuelt vilde kunne taale nye Skattepaalæg.

Disse to Beretninger — Lehmanns og Nathansons — er, som man vil have bemærket, saa modstridende som overhovedet muligt. Underkaster man dem imidlertid en nærmere Kritik, kommer man til det bemærkelsesværdige Resultat, at de udmærket godt begge kan accepteres — med visse Modifikationer. Man maa nemlig først gøre sig klart, at det Billede, Lehmann tegner af sin Ungdom, udelukkende er møntet paa København, medens det øvrige Land lades ganske uomtalt. Selvfølgelig — og heldigvis — er Lehmanns Billede af København noget fortegnet, og Motivet hertil er let at faa Øje paa. Lehmanns Fremstilling tjener et bestemt Formaal. Den skal vise Ungdommen efter 1864, hvor herligt vidt Lehmanns Generation af nationalliberale Politikere har bragt vort Fædreland, og den skal gøre det paa et Tidspunkt, hvor de Nationalliberales Stjerne stod lavt, og hvor der var Fare for, at Ungdommen skulde blive glemsom over for deres Stordaad og eventuelt undervurdere bl. a. Lehmanns egen Indsats. Deraf de mørke Farver.

Hvis man gennemlæser Nathansons 4 Siders Lovtale over Fædrelandets Fremgang, vil man bemærke, at denne lader København saa godt som uomtalt og i det allervæsentligste beskæftiger sig med Land-

brugets Opkomst og den deraf flydende Fremgang for Handelen med Landbrugsprodukter. Derfor kan i det store og hele hans Fremstilling accepteres for Provinsens Vedkommende.

Nathanson lægger i Virkeligheden en forbløffende Fordomsfrihed for Dagen. Thi ingen var efter sin Fortid mere bestemt til at se mørkt paa Udviklingen. Han havde levet sin Ungdom som Associé og senere Indehaver af et af de største Finanshuse fra den glimrende Handelsperiodes sidste Tid, Huset Meyer & Trier, der havde været Regeringens vigtigste danske Finansforbindelse. Han havde oplevet Faldet paa nærmeste Hold, var selv krakket to Gange, for sidste Gang oven i Købet i 1831, og havde nu definitivt trukket sig ud af Handelsvirksomhed. Men Modet havde han ikke tabt. Og han er egentlig den eneste Skribent i sin Tid, som til fulde forstaar, at det er fra Landbruget, at Fornyelsen skal komme, og at man hermed bygger sit Hus paa en langt sundere Grundvold end i den glimrende Handelsperiode, hvis mægtige oversøiske Handel i København i Virkeligheden havde haft en kunstig Basis, nemlig de store Krige. I de 52 Aar, den varede, var der Krig i de 38, og de usle Fredsaar havde tit nok været vanskelige at komme igennem, ligesom Rygter om Fred havde forskaffet Datidens Storkøbmand mangel på søvn.

Vi har altsaa her omkring 1830 med to forskellige, til dels skarpt adskilte, Omraader at gøre: Provinsen og København. Først den Dag, da de igen er forenede, kan man tale om den danske Handels Genrejsning. Det er denne Forenings Tilblivelse, vi nu vil prøve at efterspore.

I og for sig vil man maaske synes, at der ikke behøves et større Skarpsyn for at se, at det var paa Kornet, at Fremtiden maatte bygges op. Men her er det nødvendigt, at man erindrer sig to Ting: *for det første*, at Landbruget aldeles ikke havde været vort vigtigste Eksport-erhverv i det 18. Aarhundrede. Vor Rigdom var først og fremmest skabt gennem vor store oversøiske Handel. Det var den, der havde skaffet os Mulighederne for at importere. Landbruget havde i Merkantilismens Tid kun een Opgave: at skaffe det nødvendige Brødkorn til den billigst mulige Pris. Heraf Bøndernes ringe Stilling, der indtil Landboreformerne med Forsæt opretholdtes af Regeringen. Man var saaledes slet ikke vant til at betragte Landbruget som vort Hovederhverv. *For det andet*: Landbruget havde (i Aarene fra 1818—28) gennemgaaet den sværeste Krise, det danske Landbrug hidtil har været ude for. Først i de sidste Par Aar, efter Lettelserne i den engelske Kornloft, havde det lysnet lidt, og man nærmede sig det, man i vore Dage med et mystisk Ord kalder Produktionspriser.

Med andre Ord: Nathanson fremmaner for sine københavnske Bysbørn Billedet af et hidtil skjult Danmark, der dukker op af Efterkrigstidens Kaos. Og det er virkelig et helt andet Billede af Landbruget end det, vi kender fra Landboreformernes Tid. Det er først nu, de rigtig virker. Nathanson evner her at drage de Ting frem, der peger mod Fremtiden. Kornproduktionen er forøget mere end Folkemængden, ligesom Kartoffeldyrkningen har frigjort Brødkorn til Eksport (Parallellen med Margarine og Smør fra vor egen Tid melder sig uvilkaarligt). Sædarterne er forbedret, og man er begyndt at interessere sig for Kornrensning. Endelig forsøger han at paavise noget om, hvad vi vilde kalde Velstandsfordelingen, og kommer her til det Resultat, at den er blevet langt jævner, hvilket han blandt andet kan paavise gennem Bøndernes Sparekasseindskud, et Forhold, der jo er af den største Betydning set fra Handelens Synspunkt. Der er noget opmuntrende ved at møde det danske Landbrug under nye Forhold og konstatere, hvorledes Bøndernes Arbejde gennem de tunge Aar har været fortsat for nu endelig at bære Frugt. Dette stille Arbejde har kun faa Navne at opvise. Det er ydet af ukendte Mænd af Godsejer- og Bondestanden. Dog kan vi i et enkelt Tilfælde paavise en Købmandsindsats. Det er den djærve Hans Puggaard, der i Aarene umiddelbart efter Krigen drog Landet rundt med den første Rensemaskine, som han havde haft med fra England. Og Beretningerne vil vide, at han ikke holdt sig for god til selv at præstere det legemlige Arbejde med Betjeningen.

Efter at vi nu har set, hvorledes det danske Landbrug omkring 1830 havde faaet fast Grund under Fødderne, vil vi følge, hvorledes det gyldne Korn skaber et velstaaende Danmark og ganske omskaber det danske Samfund.

Fra 1820ernes Slutning til Udgangen af Kornhandelsperioden i 80erne var Kornpriserne i stadig Stigning, naturligvis som det altid er Tilfældet med Korn med store aarlige Svingninger, men med en fast og stigende Tendens, til man ved Periodens Slutning tog de tredobbelte Priser hjem sammenlignet med 1820ernes daarligste Tid. Paa Landet gav det Penge til alle, men flest til Godsejerne, eftersom Kornavl jo giver det største Udbytte paa de store Brug. Den Rigdom, Godsejerne i denne Tid samlede, var ganske eventyrlig. Saa rige Mænd har Landet kun kendt een Gang før: nemlig helt tilbage i det 16. Aarhundrede under den forrige store Kornhandelsperiode. »8 fuldt monterede Slotte«, Palæ i København om Vinteren, kort sagt en Magnatklasse, som vor Tid ikke kan opvise nogen Stand til Sammenligning med. Denne økonomiske Magtstilling blev ogsaa Nøglen til den poli-

tiske. Grundloven af 1866 med dens Godsejerlandsting er den direkte Følge heraf. Men ogsaa Bønderne tjente gode Penge, og der er ingen Tvivl om, at Finansieringen af Landbrugets Omlægning i 80'erne til Dels skete for Sparepengene fra de gode Aar.

Eftersom Kornavlens var blevet Landets vigtigste Produktion, var det jo kun naturligt, at Kornets Afsætning blev Handelens fornemste Opgave, thi dengang eksisterede der ingen Andelsforeninger, som unddrog Handelen det, som ogsaa i vore Dage skulde være dens naturlige Hovedopgave, nemlig Afsætningen af vore vigtigste Produkter.

Kornet søger altid den nærmeste Udskibningshavn paa Grund af den dyre Transport. Altsaa vandrede Kornet til den nærmeste Købstad uden Hensyn til dennes Størrelse, og paa denne Maade kom Kornhandelens Tyngdepunkt til at ligge i Provinsbyerne, medens København kun kom til at beskæftige sig med Afsætningen af det Korn, der avledes i Byens nærmeste Opland.

Den centrale Person inden for det danske Erhvervsliv i den følgende Periode bliver Provinskøbmanden, hvis Forretning er bygget op med Kornhandelen som Basis og Centrum. Til ham kommer Bønderne med deres Korn, som de i Begyndelsen blot afleverer, uden at der finder en egentlig Prisansættelse Sted. Bønderne faar bare til Gengæld de Varer, de skal bruge. Et Vidnesbyrd om dette patriarkalske Forhold har vi i et lille Træk om Elias B. Muus, der i 1829 24 Aar gammel etablerede sin Forretning i Kerteminde, der skulde blive en af Provinsens største. Dagen efter Overtagelsen kom der en Bonde hen og hilste ham med de Ord: »Er det maaske vor nye Far«.

Senere, med Avisernes Udbredelse og Kornprisernes Stigning, blev Bønderne mere drevne og begyndte at forlange Afregning efter internationale Noteringer, hvilket er det almindelige allerede i Fyrrerne.

De gamle Købmandsgaarde, der til Dels er bevarede, taler et tydeligt Sprog om Forretningernes Omfang. Ud til Algade ligger Hovedbygningen i to Stokværk med Kramboden i Stuen og Privatilejligheden i Salsetagen. I Bodnen forhandlede Kolonial, Isenkram og Manufaktur, Skibenes Returlast fra Englandsturene med Korn. I Gaarden holdt Bønderne ind med deres Vogne, og der rørte sig paa Torvedage et rigt Liv. I Sidebygningerne var Kornmagasinerne, hvor Kornet tørredes og oplagredes paa Spekulation. Ofte fandtes tillige Brændevinsbrænderi med tilhørende Kohold. Muus havde endog en lille Chokoladefabrik, hvad der jo vidner om en betænkelig stigende Levemaade blandt Bønderne. Paa den vidtstrakte Plads bag Hovedgaarden ned til Havnen forhandlede de Varer, hvormed Haandværkerne forsyndes: Tømmer (Returfragt fra Norge, vort næststørste Kornmarked),

Kul til Smedene og endelig Bygningsstøbegods, Stangjern o. s. v., hele det Milieu, der er gaaet over i Litteraturen f. Eks. i Goldschmidts »Min Onkels Tømmerplads«. Provinskøbmændene udgjorde Byens Overklasse, de var Smaakonger, hvis Indehavere mindedes af Indbyggerne som Kongerækker, og de fandtes i alle Provinsbyer, og adskillige af de største Huse havde hjemme i de mindste Købstæder, saaledes Plum i Assens og Muus i Kerteminde, der dog blev ham for trang, saa han i 1840 forlagde Hovedforretningen til Odense, hvorfra han kunde dirigere Kornopkøbet i sine Filialer i Børgense og Kerteminde.

Hvorledes finansieredes nu disse udstrakte Virksomheder? I København kunde, som vi senere skal se, ingen Kredit opnaas. Til Gæld var Hamborg meget ivrig efter at komme i Forbindelse med de danske Huse. De store Hamborgerspekulationshuse var i Virkeligheden Banker for de danske Provinskøbmænd, hvem de aabnede en saakaldt Blankokredit, paa hvilken der kunde trækkes Veksler, og her foregik en rig Anvendelse af de trekantede Vekselforretninger med Trassent, Trassat og Remittend, der fremdeles lever i visse Handels-skolefag til Skræk for Eleverne, medens de vistnok i Praksis nu maa betegnes som meget sjældne i Varehandelen.

Den nye Fremgang i Provinsbyerne trak Folk til. De første 40 Aar af det 19. Aarh. betyder en Tilvækst i Befolkningen i Købstæderne paa mellem 50 og 60 %, medens København i den samme Periode nærmest stagnerede. Initiativet laa i høj Grad i Provinsen. Her grundedes i Odense i 1846 den første private Bank, »Fyens Disconto Kasse«; og der fandtes 14 Provinsbanker, før København i 1857 fik sin første private Bank, »Privatbanken«. Ogsaa det første danske Gasværk har Odense, der var Provinsens største By, Æren af. Det er overhovedet med rette, at man har kaldt Perioden Provinsbyernes Storhedstid, og vi ser i mange Tilfælde, at unge Medlemmer af gamle Københavnerfamilier efter endt Uddannelse i Udlandet foretrækker at etablere sig i Provinsen frem for i Hovedstaden. Det gælder den omtalte Elias B. Muus, og det gælder Alfred Hage i Nakskov.

Vi forlader ved Fyrrernes Udgang et driftigt Landbrug for at vende os mod København omkring 1830, saaledes som vi nu kender det fra Lehmanns Skildring af Byen som en Kirkegaard for fordums Storhed. Stillingen er trøstesløs, thi her er ikke blot Tale om Stagnation, men om fortsat Tilbagegang. Med Vestindiehandelens Frigivelse i 1833 mister København sit sidste oversøiske Monopolmarked, og samtidig kan vi følge, hvorledes Samhandelen mellem København og de danske Provinsbyer tager af fra Aar til Aar. Ogsaa den i Hovedstaden

hjemmehørende Handelsflaade viser nedadgaaende Tal igennem 30erne. Aarsagerne til Københavns sørgelige Stilling er lette at faa Øje paa. Den nye økonomiske Struktur med Kornet som Basis placerer Byen paa lige Fod med Provinsbyerne i erhvervsmæssig Henseende, medens den i den glimrende Handelsperiode holdt en Nøglestilling med faktisk Monopol paa den oversøiske Handel. Hertil kommer saa, at København er uden egen Kredit, medens den tidligere endog forsynede Norge og Provinsen med Kapital. Skal man nu skaffe Kapital, maa man gaa til Hamborg og købe den dyrt. Aarsagen til denne Misère ligger for saa vidt i Forordningen af 1813 om Statsbankerotten. I Indledningen hertil hedder det:

»Da Statens hidtilværende Pengevæsen er rystet i sit Inderste, saa have Vi besluttet at bringe Orden og Fasthed deri tilveje, ved at sætte det paa en varig og urokkelig Grundvold Vort Folks Tillid til Os, at intet er Os saa vigtigt, som Omsorgen for dets Vel, og at de Midler, Vi vælge, ere Frugterne af lang Erfaring og moden Overvejelse, vil skienke denne nye Plan Held.

Almeenvællets sikre Vedligeholdelse kræver Opoffrelser fra de Enkelte. De Besværligheder, som en Forandring, der er saa pludselig og altomfattende som denne, fører med sig, maae kun betragtes som Bidrag til Fædrelandets Tarv. Thi byde og befale Vi etc.«.

Med disse alvorlige og værdige Ord indledes Forordningen som Skik var under Enevælden, hvor man benyttede Fortalen til at forklare Undersaatterne Regeringens Motiver, en udmærket Ting, som vore Love totalt savner. Blot er Tonen i Forordningen af 1813 inderligere, man kan næsten sige fortrolig. Følelsen af, at alle er i samme Baad, understreges paa en smuk Maade.

Det var ikke tomme Ord. Alle blev ramt, og dette fælles Skibbrud er et af de faa forsonende Momenter ved den store Krise, som fulgte.

Imidlertid var det just den strikte Opfyldelse af Forordningens Ord om en varig og urokkelig Grundvold, der havde kvalt det københavnske Erhvervsliv. Thi Rigsbanken og efter den Nationalbanken havde efterlevet Kongedet paa den Maade, at man ved den mest haardhændede Kreditindskrænkning havde arbejdet paa at bringe Daleren i Pari, og det havde man gjort uden smaaligt Hensyn til, at en rigelig Kredit havde været Københavns eneste Chance for at komme nogenlunde helskindet gennem de vanskelige Aar. Først da man i 1838 har naaet det forjættede Maal, Pari, begynder Nationalbanken en mere human Kreditpolitik, der endda, efter at Sølvindløseligheden er blevet indført i 1845, bliver helt rimelig. Og den københavnske Handelsstand viste sig denne Tillid voksen. Vi kan følge, hvorledes

man straks begynder at trænge Hamborg ud som Kreditgiver i Provinsen.

Saa snart Kreditten bliver billigere, lever det københavnske Initiativ op igen, og man vender nu atter sin Interesse mod de oversøiske Markeder, navnlig Sydamerika. Her støder man imidlertid paa en højst ubillig Hindring, nemlig det Forhold, at Hamborg kunde forsyne Østersøen, ja selv København, billigere med oversøiske Varer alene af den Grund, at Hamborg var fritaget for Øresundstold for de Varer, som den indførte over Land. Denne Chance havde Hamborg udnyttet til det yderste, idet man ganske simpelt førte Varerne over Land fra Hamborg til Kiel for derfra at befordre dem videre pr. Skib. Ja, i Aaret 1844 naaede Hamboergerne endog saa vidt, at de fik bygget en Jernbane, den første i det danske Monarki, fra Altona til Kiel, hvorved naturligvis Transporten gjordes yderligere billig. Dette kaldte Grosserer-Societetet frem, allerede før Banen var færdig. Man henvendte sig til Stænderne med en Anmodning om en Toldnedsættelse for de Varer, der havde betalt Øresundstold, saa at man vilde kunne komme til at konkurrere paa lige Fod med Hamborg. Denne Debat i Stænderne er interessant, fordi den viser os de nye Folk blandt den københavnske Grossererstand i Kamp med de ældre. De yngre føler sig overbevist om, at under en Konkurrence paa lige Fod om de oversøiske Markeder skal man nok kunne hævde sig mod Hamborg. Heroverfor staar som Haabløshedens Repræsentant selve Grosserer-Societetets Formand, L. N. Hvidt. Han hævder, at København har en naturlig Handel nu: den udfører Oplandets Korn og forsyner det til Gengæld med de Varer, det skal bruge. Hvad kan man forlange mere? Faar vi igen en oversøisk Handel i Gang, ja, saa ved vi nok fra 1814, hvorledes det kan gaa. Lad os blive ved Jorden og være glade ved vor Stilling som Landets største Provinsby. Men denne Røst fra Nederlagets Tid bliver ikke hørt. Toldlettelsen gennemførtes, og dens Resultater gav Ungdommen Ret. Straks fra 1844 kan Fremgangen spores, baade for oversøisk Handel og for Byens Handelsflaade, der havde været i Tilbagegang siden 1814. København havde nu endelig faaet Ret til i sit eget Land at konkurrere frit med Hamborg, en beskeden Retfærdighed.

Med Fyrrernes Udgang har vi naaet det første Skridt i Retning af at gengive København dens Plads i Landets Erhvervsliv. Man er begyndt at hente sine oversøiske Varer selv og at sælge dem til Provinsunder en skærpet Kamp mod Hamborg.

I Halvtredserne antager Udviklingen af det økonomiske Liv i Danmark et næsten amerikansk Tempo. Og Anledningen hertil er da for

Resten ogsaa delvis af amerikansk Oprindelse, idet den skyldes de store Guldfund, der i 1848 blev gjort i Californien og i 1851 i Australien. De nye Samfærdselsmidler og den fremskredne Udvikling af det internationale økonomiske Liv gjorde, at Guldstrømmens Virkninger hurtigt forplantede sig til alle Lande, der var Deltagere i Verdenshandelen. Den voksende Guldsmængde medførte stigende Varepriser og en hidtil ukendt Udvikling af Kreditmidlerne, navnlig Vekslerne.

Hvad der særligt karakteriserer Halvtredsernes Udvikling i Danmark er Kampen for at emancipere sig fra Hamborg paa den ene Side og Opdagelsen af England som Importland paa den anden. Da begge disse Faktorer afspejler sig i den unge Tietgens Karriere i disse Aar, kan det maaske lønne sig at følge Hovedtrækkene i denne.

I Januar 1849 rejste den 20-aarige Odense-Kommis C. F. Tietgen over Hamborg med England som Maal. Han havde da saa god en Uddannelse bag sig, som man dengang kunde opnaa i Landets største Provinsby. Han havde gaaet i en storartet og original Realskole, hvor man i Dansktimerne skrev Forretningsbreve og i Regnetimerne helligede sig Handelsregning og Bogføring samtidig med, at man ikke forsømte den sproglige og almene Dannelse. Man kan ikke lade være med at forestille sig, at Mindet om denne Skole har foresvævet Tietgen i 1888 ved Grundlæggelsen af Niels Brocks Handelsskole. Efter Skoletiden havde han udstaaet sin Læretid i en stor Manufakturforretning og arbejdet videre paa sin sproglige Uddannelse. I Forretningen havde han haft Lejlighed til at tale med de engelske Forbindelser fra Manchester; og det var just for at tiltræde en Stilling hos en af dem, det danske Manchesterhus Hald & Rahr, at han nu drog af Sted. I sin Dagbog skrev han under den 11. Februar: »Kl. 2 ankom vi til Verdens Metropolis, til London«, det er en hel ny Tone, man møder her. Det er en Mand, der formaar at se ud over Hamborg ud i den store Verden. Halvandet Aar senere træffer vi ham som Firmaets Rejsende for Skandinavien, og som saadan kommer han for første Gang i sit Liv i Sommeren 1850 til København efter altsaa først at have været i Hamborg, London og Manchester og nu først som Rejsende for sit fjerne Firma faar Anledning til at besøge sit eget Lands Hovedstad. Til Gengæld er han overrasket over det Liv og Røre, der hersker i Byen. I de følgende Aar kommer han oftere igen, og i 1855 løser han Grossererborgerskab. Grundstammen i hans nye Virksomhed var Generalagenturet for Hald & Rahr, og hertil knyttede han som de fleste af Datidens Grosserere Kornopkøbet i Provinsen, hvor Hovedstaden var i Færd med at trænge Hamborg ud, selv om Kampen var haard, og Hamborg overalt søgte at byde billigere og bedre Kreditvilkaar end København.

Hald & Rahr følte sig ikke bundet til Manufakturvarerne alene. De tog alt med, naar de vejrede en Forretning. Paa den Maade kommer Tietgen ogsaa til at medvirke ved Leverancer af Telegraftraad til den første danske Statstelegraf. Endelig bringer hans Indsats paa et enkelt Punkt en Industrivirksomhed i Gang, der til i Fjor har betydet en støt og stærk Indtægt for det danske Samfund. Da Julius Thomsen havde paavist, at man kunde fremstille Aluminium af Kryolit, handlede Tietgen hurtigt og hentede den første Skibsladning hjem, der gav Anledning til Grundlæggelsen af Fabrikken »Øresund«. Med andre Ord: den 28aarige Tietgen, der i 1857 udnævntes til Direktør for »Privatbanken«, var paa ingen Maade, som det ofte er sagt, en ukendt Mand. Tværtimod, i Løbet af to Aar havde han hævdet sig som den driftigste blandt de yngre Forretningsmænd i Staden.

Krigen i 1848—50 havde naturligt givet Importen fra England et stærkt Opsving, og man var ivrig for at faa Forbindelsen udvidet, bl. a. ved en regelmæssig Dampskibsforbindelse fra Jyllands Vestkyst. Ad denne Vej kom da engang i 1851 en Repræsentation for den engelske Presse for efter Indbydelse at besøge København, der var begyndt at drømme Storstadsdrømme. De Herrer Presse-mænd var i hvert Fald ikke imponerede over Forbindelseslinien. De maatte bæres i Land af Fiskerne i Hjerting og kunde først i Roskilde bestige et Jernbanetog.

Meget var naaet, men meget stod ogsaa tilbage at udrette.

Guldgraveraarene endte i en frygtelig Kreditkrise i 1857, der begyndte i U. S. A., hvorfra den bredte sig via Liverpool til England og herfra atter til Hamborg, der var den engelske Handels Hovedindfalds-port paa Fastlandet. Det er bekendt, hvorledes Tietgen her reddede det danske Handelshus H. Pontoppidan & Co., der finansierede næsten alle de nystiftede Provinsbanker, ialt 14, hvorved Krisen i høj Grad lettedes for de danske Provinshuse. Et Par Uger efter var Uvejret over København, og atter var Tietgen i Begivenhedernes Brændpunkt. Staten, der for en Gangs Skyld var velhavende paa Grund af Øresundstoldafløsningen, stillede Midler til Raadighed for det betrængte Erhvervsliv, men man havde bare ikke Pengene; de laa i London, og Nationalbanken var læns som en Følge af for stærk Kreditgivning, hvad der jo med dens tidligere Stilling in mente lyder som et Eventyr. Saa optraadte Tietgen og tilbød at udbetale Pengene gennem Privatbanken, som aldeles ikke disponerede over saadanne Beløb, men han regnede med tre Ting, der alle viste sig at holde Stik. For det første var der rent ekspeditions-mæssigt Grænser for, hvor meget man kunde udbetale i Løbet af Dagen, for det andet vilde en Del af Pengene vende tilbage til Banken som Betaling for forfaldne Veksler, og endelig vilde

den blotte Bevidsthed om, at man nu kunde faa Penge, i væsentlig Grad nedsætte Efterspørgselen. Med denne Daad er København i det væsentlige over Krisen, hvis Betydning ikke kan undervurderes moralsk. Her havde nemlig København bevist, at dens Kredit kunde holde, medens Hamborgs svigtede. De følgende Aar løsner Provinsen sig fra Hamborgerkreditten, og Krigen i 1864 besørger Resten. Man kan derfor med en vis Ret sige, at med Aaret 1857 fuldbyrdes den nationale Handels Genrejsning. Men i dette Ord Genrejsning ligger der noget aktivt, noget i Retning af, at det er Menneskers Værk, og herimod vil man maaske hævde, at det, der har været Tale om, med større Ret burde betegnes som en Opkomst, som noget, der er skabt af Konjunkturerne og dermed i Virkeligheden skænket Menneskene uden videre Indsats fra deres Side. Over for dem, der saaledes ser Menneskene som Brikker i en lovbestemt økonomisk Udvikling, skulde det, hvad her er sagt, have ydet tilstrækkeligt Vidnesbyrd om afgørende personlig Indsats, ikke mindst fra de københavnske Købmænds Side; man kan eksempelvis minde om Arbejdet for at skabe Muligheder for en oversøisk Handel, eller den Indsats, der ydedes i Kampen mod den hamborgske Kreditgivning.

Skal man paapege Resultaterne af denne Udvikling, maa man først og fremmest pege paa den værdifulde Vinding, der ligger i, at vort Erhvervsliv nu er opbygget paa en sund national Basis omkring vort Landbrug, medens man tidligere levede af som neutral at lukrere af de store europæiske Krige. For Københavns Vedkommende maa man pege paa, at det lykkedes de københavnske Købmænd at bevise, at der ogsaa i et Danmark med Kornavl som Hovederhverv var Plads for en By, der besorgede den direkte oversøiske Handel og dermed bragte os i Berøring med de store frie Verdensmarkeder. Det Land, der ikke har disse Forbindelser i Orden, er dømt til Forsumpning og Ydmygelse, som den danske Handel var det under Hamborgs Overherredømme.